

Závodský, Vít

[Klíma, Ivan. Karel Čapek]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1962, vol. 11, iss. D9, pp. 271-273

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107519>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

názory na Mehringa ovšem polemizuje průběžně v celé knize) a na základě konkrétního historického materiálu odmítá jeho laciný paradox, spatřující v Mehringovi současně „nejvýznačnějšího, nejskvělejšího a nejevštrannějšího teoretického vůdce levého křídla“ i „teoretického praotce nejhoršího oportunismu“; zde především uvádí řadu dokladů *praktických politických vystoupení*, jimiž se Mehring tak pronikavě lišil od oportunistické praxe tehdejší sociální demokracie a jejichž logikou se nakonec přivedlo Mehringa po bok Luxemburgové, Liebknechta a německé levice. V oblasti *teoretického myšlení* však Mehring ani podle autora nikdy nedokázal překonat jisté hranice: popření světónázorového charakteru marxismu, jeho redukcí marxismu na metodu, podceňování gnoseologických otázek atd. Je ovšem otázka: nejsou právě *tyto* momenty rozhodující pro vznik vědeckého marxistického myšlení i v oblasti literární vědy? Autor tuto klíčovou otázku jaksi obchází. Vrací se k ní v kapitole druhé — tam, kde vytyčuje tři etapy marxistické literární vědy od jejich počátků až do Mehringovy smrti: první etapa je celé dílo Marxe a Engelse, pokud se vztahuje k literatuře, druhá etapa je spjata s činností jejich žáků vše s Lafarguem, Mehringem a Plechanovcem, třetí pak začíná známým Leninovým článkem „Stranická organizace a stranická literatura“. Nejpodstatnější rys druhé fáze pak vidí Koch v tom, že literární věda už není začleněna do filosofického, ekonomického nebo historického díla, jak tomu bylo u klasiků. Co jest rozuměti vyleněním literární vědy z filosofického atd. díla? Znamená-li to, že literární dílo přestává být ilustrací, dokladovým materiálem při ekonomické, filosofické, historické analýze, pak má autor nesporně pravdu. U Mehringa však toto „osamostatnění“ literární vědy probíhá za specifických podmínek. Mehringovy stati o literatuře vyrůstají z literárního „života“, z literárního provozu — nezapomeňme, že Mehring byl vlastně po celý život svou profesí žurnalista, těsně spjatý s literárním a divadelním životem v Německu. Proto jsou otázky společenské působnosti literárního díla, jeho sepětí s bojem proletariátu základním zorným úhlem, pod nímž přistupuje k svým pracím kritickým — i literárněhistorickým. To platí i o pracích rozsáhlých: Lessingovská legenda vznikla pod tlakem „společenské objednávky“, z pocitu potřeby vyvrátit pokusy měšťácké vědy o přeměnu protipruského Lessinga v oporu legendy o fridericiánském Německu, a po této stránce splnila znamenitě svou úlohu. Marxistická *teorie* literatury však zde ve srovnání s Marxovými pracemi obohacena nebyla, otázky specificky literárněvědné ustupují do pozadí za problematikou historickou. *Takto* také (jako „obklíčením citadel pruské legendy“) chápe — a vysoce hodnotí — Lessingovskou legendu B. Engels. V *této otázce* — zapojení spisovatele a literárního kritika i historika do aktuálního boje — je Mehringova síla; analogie s uvedeným již protikladem praktické politické činnosti a ohraničenosti Mehringova teoretického myšlení se přímo vnučuje.

Základní rozpor mezi dvěma složkami Mehringovy činnosti vynikne ještě jasněji, srovnáme-li třetí kapitolu Kochovy knihy — Stranická práce a literární věda — s oběma závěrečnými kapitolami, věnovanými otázkám literární teorie a estetiky. Oblast, kde se podle autora Mehring nejvíce přiblížil leninskému pojetí literárního života, je právě hledisko boje za revoluční literaturu otevřeně spjatou s požadavky stranické práce; v tomto ohledu stojí podle autorova názoru Mehringova tvorba výše než dílo Plechanovovo i Lafarguovo. V oblasti teorie a teoretického základu literární vědy i estetiky „oba . . . pronikli dál a hlouběji k základům“.

Kochova kniha vyniká bohatstvím materiálu dokladového; vzniká někdy až dojem, že autor tlaku materiálu nedovedl odolat a ne vždy dokázal vtisknout jasné kontury (četné doklady k Mehringovu lassalovství jsou mnohdy navzájem protichůdné). Snad tomu tak bylo proto, že autor se zdráhal přijmout námi zdůrazněný „dualismus“ jako klíč k vysvětlení složité Mehringovy osobnosti a byl veden zbytečně apologetickou snahou. Není tedy po této stránce Kochova práce slovem posledním — je však znamenitým základem k rozvinutí diskuse o celé řadě otázek marxistické literárněvědné tradice.

Miroslav Beck

Ivan Klíma a, **Karel Čapek** (Čs. spisovatel, Praha 1962, 155 stran, 16 fotografií).

Z desatera různých úhlů je možno pohlížet na dílo Karla Čapka, který vystupuje v zbraňiči spolu s Vítězslavem Nezvalem takřka jako synonymum moderní české literatury. Po předválečných studiích V. Černého a Fr. Götze a novější práci S. V. Nikolského dostává se prostřednictvím edice Profily tomuto spisovateli-humanistovi monografie z pera Ivana Klímy.

I. Klíma, sám prozaik, správně vystihl, že Čapkovu dílu nechybí popularita, ale opravdové porozumění, které by dovedlo najít a správně pochopit vše, oč autorova košatá osobnost usi-

lovala a bojovala. Klíma sleduje v Čapkoví spíše než uznávaného autora proslulých společenských utopií „příběh o lidském hledání“, vývoj člověka, který vedl tragický donkichotský zápas za smíření, lásku a lidskou harmonii ve světě nesmiřitelných protikladů. Klímová knížka není literárněhistorickou studií v pravém smyslu slova — s přesně řazenými fakty označovány citáty a pečlivým poznámkovým aparátém. Ve své monografii-eseji Klíma se především vyznívá ze své lásky k Čapkoví umělci i člověku. Dovede pak jeho omyly a bloudění nejen odhalit a podrobit kritice, nýbrž i pochopit a vysvětlit jejich příčiny. Monografie, dělená na drobné kapitoly, je prokládána „malými zastaveními“ — subjektivně laděnými intermezzy, připomínajícími místy dialog esejisty s autorem a dokreslujícími vždy jistou etapu Čapkova vývoje. Je ovšem sporné, zda je čtenář ochoten přijmout tyto kritičky konfese i na místech, kde právem očekává důkladný rozbor, průkazné argumenty i odpovědi na otázky, jež Čapkovo dílo vyvolává.

Klíma nás provází Čapkovou životní dráhou téměř chronologicky, zdůrazňuje klíčové etapy jeho uměleckého rozvoje. Přes Čapkova dětská a studentská léta dostáváme se Almanachem na rok 1914 k vystoupení nové literární generace, která sice znamenala „předěl mezi uměním, city a řečí dvou staletí“, ale nebyla schopna úspěšného pokusu syntetického. Na universitě v době války poznává pak Čapek do hloubky angloamerickou filosofii pragmatismu, která tak výrazně poznamenala většinu jeho tvorby. Zsvěceným zhodnocením rozdílů mezi její západní a čapkovskou koncepcí začíná Klímovo — místy poněkud jednostranné — stopování Čapkova světového názoru, vyvíjejícího se od relativismu přes idealistický chápaný humanismus Masarykova ražení k aktivnímu postoji antifašisty. Silný důraz, který kladé Klíma na filosofickou stránku Čapkova díla, není jeho práci na újmu; vždyť nenajdeme mnoho autorů, v jejichž tvorbě by abstraktní, myslitelská složka nabyta tak dominantního postavení jako právě u Karla Čapka; jeho celé dílo se usilovně snaží odpovědět na otázky, co je pravda, kde ji hledat a jak jí prospět lidské společnosti. Ve svěžím Klímově podání sledujeme Čapkovo varování před bouřlivým rozmachem strojevé techniky, ohrožujícím lidstvo, statečný zápas Čapka-filosofova a Čapka-umělce o životní dramatický konflikt i Čapkovu snahu vynout se jeho bojovnému řešení unikem k alegorii (R. U. R., Ze života hmyzu. Továrna na absolutno), psychologické spekulaci a pluralismu (trilogie Hordubal, Povětrň, Obyčejný život) či vytvoření typu netřídě viděného „malého člověka“ (Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy), kde Čapkova úzkost před srážkami a niterná touha řešit bezvýhodně protiklady vzájemným porozuměním vrcholí. Tato Čapkova koncepce jednotlého „kruhu světa“, ovlivňující samo podhoubí jeho tvorby, vycházela ovšem z přání a nikoli z reálných podmínek třídní společnosti a nutně vedla k výsledku opaknému: namísto k světovému míru ke zlostejnění mas. Tuto krutou pravdu pochopil K. Čapek až tváří v tvář fašistickému nebezpečí. Se statečností svedl spisovatel, který chlapecky věřil, že všichni lidé jsou navzájem bratři a že tedy musejí cítit totéž, těžký vnitřní boj; čestně v něm zvítězil člověk, vzdávající se iluzi minulosti a volající do zbraně. Proslulý pacifista píše prorockou Válku s mloky a podobenství První parta, vrací se na jeviště dramaty Bílá nemoc a Matka, zařazuje se mezi antifašisty jako politický publicista. Nedočká se už definitivního pádu buržoazní republiky, již bezvýhradně věřil, odchází uštván Čapek od nedokončeného díla.

Klíma pojal vcelku plynule a komplexně vývojovou linii Čapkova díla; správně vystihl její vnitřní logiku a dovedl se vcítit do myšlenkového světa velkého autora. Prokázal zejména umění položit si a pregnančně zodpovědět otázku. V tom lze spatřovat hlavní význam jeho eseje. Práce má řadu cenných a objevných míst: S pochopením líčí čtenáři svár bezradného, ale poctivého umělce s jeho vlastní mylnou filosofií, vyzdvihuje Čapkův nevšední pozorovatelský talent a příznačné umění detailu, zamýšlí se nad využíváním hovorového jazyka v Čapkových drobných prózách, nad autorovou péčí o kultivovaný výraz, vlastní ostatně řadě jeho současníků (Olbracht, Vančura). Podrobněji probírá Klíma styl Čapkových cestopisů, srovnává je — po stránce společenské a třídní angažovanosti ve spisovatelův nepospěch — kupř. s reportážemi Kischových. Nově se dívá Klíma na Čapkovu První partu, nepomízející s vžitým názorem, jenž vidí vrchol Čapkova díla v ideově nikoli jednoznačně Matce (kritik spatřuje kulminační bod Čapkova díla spíše v románě Válka s mloky), objektivně hodnotí nedokončený román Život a dílo skladatele Foltýna jako tematické obohacení a novou kvalitou v autorově tvůrčím vývoji.

Složitou a lidsky bohatou osobnost Karla Čapka nelze ovšem cele vyložit v nerozsáhlé monografii, nedržíci se nadto striktně literárněhistorické metody; na její vyčerpávající úplnost rezignoval ostatně Klíma sám. Domníváme se však, že autor zůstal místy ledacos dlužen objasnění vzniku jednotlivých děl či rozboru jejich umělecké formy a že také proporce jejich analýzy nejsou nediskusní (ve srovnání s poměrně detailně rozebranou Válkou s mloky nebo románovou trilogií přišly tu např. zkrátka hry Věc Makropulos a Loupežník či kniha Jak se

co dělá). Mlčením přešel Klíma působení K. Čapka ve Vinohradském divadle na počátku dvacátých let; nevěnoval rovněž dostatečnou pozornost Čapkově činnosti mimoliterární, zvláště žurnalistické, vztahu mezi Čapkovou novinovou prací a jeho uměleckou tvorbou, Čapkovu navazování na Neruda žurnalistu atd. Až na malé výjimky neseznamuje nás Klíma s hlasy dobové kritiky a vůbec s hlasem Čapkových děl (zejména s přijetím inscenací jeho her). Také rozhojnění pasáží, věnovaných životnímu běhu obou bratrů, by čtenář uvítal.

Skromná obrazová příloha svůj účel — přiblížit čtenáři spisovatelův lidský profil — plní dobře. Odborníka uspokojí svědomitě sestavená výběrová bibliografie.

Uvedené výhrady nikterak nesnižují význam Klímovy několikaleté práce; Klímovi není cizí umění upoutat pozornost čtenáře k problému, jedním, dvěma odstavci navodit v sugesivních jednočlenných větách atmosféru dané doby. Klíma nezjednodušuje problémy a ne vulgarizuje. Tím přesvědčivě dokázal, že kriticky posoudit literární odkaz i „odpovídat za mlčící ústa“ složitého uměleckého zjevu lze současně a s úspěchem. Klímova knížka nepochybně poslouží svými podněty budoucímu autoru zevrubné monografie o K. Čapkově.

Vít Závodský

Jiří K á b r t, **Počátky české bibliografie** (SPN, Praha 1961, 209 stran).

Jde o významnou knihu už proto, že obrací pozornost k disciplíně, bez níž je dnes vědecká práce nepředstavitelná.

Bibliografie má ovšem svou techniku, která se stále zdokonaluje. Má i svou historii, kterou je jistě nutno studovat. Má však především svůj obsah a rozsah. Jak naznačuje už samo její jméno, je bibliografie soupisem knih, ovšem soupisem nikoli nesoustavným a nahodilým. Přitom je důležité především to, aby určitý soupis plnil také příslušné funkce. Z tohoto hlediska vnučuje se otázka, zda Kábrtova kniha podává skutečně *historii české bibliografie* do r. 1620 nebo zda je pouze snůškou řady literárních poznámek, narážek a odkazů roztroušených po předbělohorských dílech rukopisných a tištěných. Příklad tak řečené Dalimilovy kroniky (v jejím úvodu je jmenováno několik kronik, z nichž některé se doposud identifikovat nepodařilo) je nejlepším dokladem toho, že záznamy tohoto druhu nám jako bibliografický pramen sloužit nemohou. A přitom Kábrt právě v Dalimilově kronice hledá „první zárodky bibliografie“ (str. 33). Na stejné úrovni jako tato památka je pak řada Kábrtem citovaných prací obsahujících některé literární narážky. Domnívám se, že J. Kábrt si měl položit otázku zásadního rázu, zda hlavní význam těchto literárních narážek lze skutečně hledat v oblasti bibliografie. Škoda, že se autor nepoučil ve studii Miroslava Flodra Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen (ČMM 77/1958, str. 1—28). Flodrovi se zde mimo jiné podařilo ukázat, v čem je hlavní význam různých záznamů týkajících se jednak jednotlivých rukopisů, jednak větších rukopisných celků. Velná část těchto záznamů, jak doložil Flodr, má především hodnotu pramenovou, nemá však a nemůže mít hodnotu bibliografickou, protože jim chybí to, co je pro bibliografii nejpodstatnější, tj. hlavně údaje o době a místě vzniku určité památky, dále o jejím autoru, majiteli atd. Mnohé z těchto památek je třeba nejdříve určit, a ani potom nemohou sloužit jako pomůcka bibliografická.

Zdá se tedy, že z hlediska funkce lze z památek uváděných Kábrtem přijmout za bibliografické prameny cum grano salis pouze tyto: Srovnání víry a učení Bratří starších (1582) a Krátké ozvání Doktora Václava Šturma proti Kratičkému ohlášení Jednoty Valdenské (s přípojeným Indexem, vyšlo 1584), jejichž autorem byl jezuita V. Šturm, dále Knihu novou o původu kněžství Krista Pána (1592) od Jana Stelcara Zeletavského ze Zeletavy a konečně Břežanův katalog rožmberské knihovny (zpracován byl v letech 1602—1608). Všechny ostatní památky jsou literárněhistorickými dokumenty v pravém slova smyslu a nelze z nich dělat závěry pro metodu bibliografické práce v době jejich vzniku.

I když mám výhrady ke Kábrtovu prohlašování některých památek za památky bibliografického charakteru, přece souhlasím s jeho názorem, že počátky české bibliografie je třeba hledat už v době předobrozené. Je však nutno i zde postupovat velmi opatrně a přiznat, že základy k opravdu *vědecké* bibliografii položili až badatelé obrozenští, v Čechách vedle Ungara a Dobrovského vlastně teprve Josef Jungmann, a Slovensku Jiří Ribay. Teprve Jungmann (Ribaye ponechávám stranou, protože jeho bibliografie — knižně nevydaná — není tak významná jako bibliografie Jungmannova) podal systematický soupis všech památek, rukopisných i tištěných, které znal nebo o nichž získal informace. Každý spis zařadil Jungmann do jednoho z pěti období s určitým pořadovým číslem, což umožňovalo krátkou citaci,